

ECOLOGISCH WERKPROTOCOL

KRUIDIGE BEGROEIINGEN EN ONBEGROEID TERREIN

ROJECTNUMMER 337.01.23 GEMEENTE PAPENDRECHT

COLOFON

OPDRACHTGEVER: Gemeente Papendrecht
PROJECTLEIDER: Jochem van de Kamp

DATUM: Oktober 2023
PROJECTNUMMER: 337.01.23 CONCEPT

AUTEUR: Lysanne Jackson en Pieter van Velden
CONTROLE: Koen Wegerif en Wesley van Zadelhoff

Schelmseweg 93
6816 SJ Arnhem
026-7851440
www.nladviseurs.nl
info@nladviseurs.nl

Copyright: Alle rechten voorbehouden. Voor vermenigvuldiging van , of zinsneden en afbeeldingen uit deze rapportage gelieve contact opnemen met NLadviseurs

INHOUDSOPGAVE

BEGRIPPENLIJST

PAG.4

HOOFDSTUK 1: INLEIDING EN METHODE

PAG. 5

1.1	Aanleiding	pag. 6
1.2	Inleiding	pag. 6
1.3	Gebruik van het Werkprotocol	pag. 6
1.4	Werklocatie	pag. 7
1.5	Planning, noodzaak en wettelijk belang	pag. 8
1.6	Leeswijzer	Pag. 8

HOOFDSTUK 2: SOORTEN EN RISICOANALYSE

PAG. 10

2.1	Verwachte beschermde soorten	pag. 11
2.2	Uitwerking risicoanalyse`	pag. 12
2.3	Deskundigheid	pag. 12

HOOFDSTUK 3: MAATREGELEN

PAG. 15

3.1	Algemeen zorgvuldig handelen	pag. 16
3.2	Specifiek zorgvuldig handelen	pag. 16
3.3.1	Vogels algemeen	pag. 18
3.3.2	Weide- en akkervogels	pag. 18
3.3.3	Vogels van ruigte en moeras	pag. 18

3.3.4	Vleermuizen	pag. 19
3.3.5	Bever	pag. 19
3.3.6	Boommarter	pag. 20
3.3.8	Noordse woelmuis	pag. 20
3.3.9	Amfibieën	pag. 21
3.3.12	Rivierrombout	pag. 22

HOOFDSTUK 4: VASTLEGGING & COMMUNICATIE

PAG. 23

4.1	Verzamelen en uitwisselen gegevens	pag. 24
4.2	Communicatie en vastlegging	pag. 24
4.2	Ondertekening	pag. 24

LITERATUURLIJST

PAG.25

BIJLAGE

PAG. 26

1.	Beheervlakken kruidige begroeiing	pag. 27
2.	Definities van deskundigheid	pag. 28
3.	Akker- en weidevogels en vogels van ruigte en moeras	pag. 30

BEGRIPPENLIJST

Beheervlakken

Vlakken waarin de beheerwerkzaamheden van de gemeente plaatsvinden.

Beschermingszone

Aangemerkte zone rondom een rust, verblijf- of voortplantingsplaats of essentieel leefgebied (de invloedszone) om verstoring, doding of beschadiging te voorkomen.

Essentieel leefgebied

Leefgebied van wezenlijk belang voor het functioneren van een voortplantingsplaats en/of vaste rust- en verblijfplaatsen van een soort waarvoor geen alternatieven voorhanden is. Ook verbindingszones kunnen onderdeel zijn van een essentieel leefgebied.

Gedragscode

Een door de minister goedgekeurde maatregelen die genomen moeten worden om negatieve effecten op beschermde soorten te voorkomen of te beperken. De gedragscode is toepasbaar op werkzaamheden die vallen binnen bestendig beheer of kleinschalige ruimtelijke ontwikkeling. Een uitgebreide beschrijving is terug te vinden in bijlage 1.

Werkinstructie

De maatregelen uit de werkprotocollen worden toegespitst in een werkinstructie. Hierbij worden het algemeen zorgvuldig handelen en het (soort)specifiek zorgvuldig handelen omschreven naar aanleiding van de aanwezige soorten in het specifieke te beheren vak. Deze werkinstructie is een vervolgstap op het ecologisch werkprotocol.

Kwetsbare periode

Soortspecifieke perioden waarin sprake is van voortplanting of winterrust en waarin de soort kwetsbaarder is voor doding, verstoring of beschadiging.

Potentieel leefgebied

Het leefgebied wat geschikt is voor een bepaalde soort. De soort wordt verwacht of kan mogelijkkerwijs voorkomen binnen deze afgrensbare eenheid.

Nader onderzoek

Tijdens het nader onderzoek wordt voor één of meerdere soorten een inventarisatie uitgevoerd tijdens de actieve periode. Hierin wordt aan- of afwezigheid van de soort vastgesteld en de functie van het gebied. Onderzoek gebeurt volgens vigerende protocollen of kennisdocumenten. Wanneer deze niet beschikbaar zijn wordt de methode door een ecologisch deskundige bepaald.

Potentiële leefgebiedenkaart

Kaarten in GIS waarin de potentiële leefgebieden per soort zijn weergegeven. Aan de potentiële leefgebieden zijn de maatregelen gekoppeld die vereist en beschreven staan in het werkprotocol.

Zorgvuldig handelen

Aantoonbaar handelen om schade, verstoring of doding van een soort te voorkomen of te beperken.

HOOFDSTUK 1:

INLEIDING EN METHODE

1.1 AANLEIDING

Het uitvoeren van bestendig beheer op groene elementen binnen de bebouwde kom is regelmatig in conflict met het onderdeel Soortbescherming van de Wet natuurbescherming. Zo kunnen er nesten van broedvogels aanwezig zijn in een kruidachtige begroeiing waar gemaaid wordt of kan er een overwinteringslocatie van een amfibie vernield worden door het maaien van de vegetatie.

Het werken met een gedragscode beperkt de negatieve effecten op beschermde plant- en diersoorten en geeft hiermee invulling aan aantoonbaar zorgvuldig handelen.

Voorliggend werkprotocol betreft de implementatie van de gedragscode soortbescherming gemeenten en is toegespitst op de gemeente Papendrecht. Het werkprotocol is bedoeld voor opzichters en uitvoerders van beheer in de groene stedelijke ruimte en voor de werkvoorbereiders van deze werkzaamheden.

Er zijn drie verschillende werkprotocollen voor het bestendig beheer:

- Houtige begroeiingen

- Kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein
- Oevers en wateren

1.2 INLEIDING

Maatregelen om schade aan flora & fauna te voorkomen of te beperken staan beschreven per beschermde soort(groep) en vormen een uitwerking van de gedragscode soortbescherming gemeenten. In dit werkprotocol staat beschreven welke beheerwerkzaamheden vallen onder de categorie 'kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein'.

Werkzaamheden bestaan samenvattend uit:

- Maaien (en afvoeren)
- Doorzaaien
- Bemesten
- Verwijderen ongewenste soorten

En hebben betrekking op de volgende stedelijke kruidenrijke vegetaties:

- Grasland
- Ruigtes
- Heide
- Sportgras
- Gazon

- Borders en perken
- Waterriet en moerasbegroeiing

1.3 GEBRUIK VAN HET WERKPROTOCOL

Dit Werkprotocol wordt gebruikt in combinatie met de potentiële leefgebiedenkaart Papendrecht. Deze twee documenten vormen samen de basis voor de werkprotocol-tool. In de werkprotocol-tool worden de soortspecifieke maatregelen gekoppeld aan de beheerwerkzaamheden en de beheerlocatie. Deze GIS-kaarten geven per locatie aan welke beschermde soorten te verwachten zijn en hoe werkzaamheden hierop aangepast dienen te worden om aan de gedragscode te voldoen. Uit deze tool komt een locatiespecifieke werkinstructie welke door de uitvoerder gebruikt wordt. De toepassing van het werkprotocol is weergegeven in Figuur 1-1.

De potentiële leefgebiedenkaart is opgesteld door NLadviseurs aan de hand van habitatonderzoek en veldbezoeken. Daarnaast zijn ook enkele aanvullende bronnen gebruikt voor beschermde soorten vanuit eerder uitgevoerde onderzoeken die bekend waren binnen de gemeente,

verspreidingsatlassen en databases als waarneming.nl en de NDFF. Dit onderzoek is beschreven in het 'Vooronderzoek beschermde soorten' (NLadviseurs, 2023).

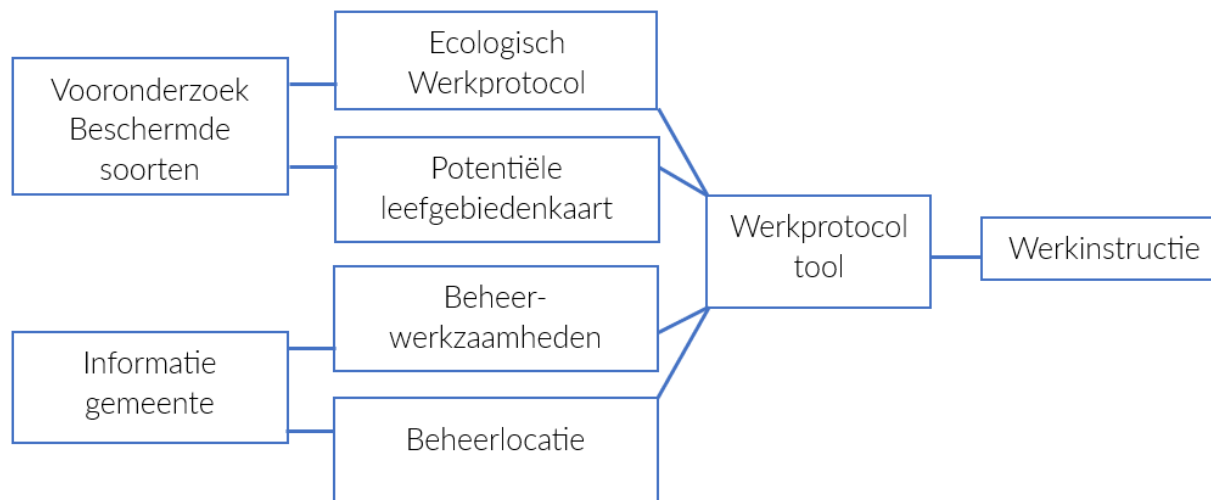
1.4 WERKLOCATIE

De werklocatie omvat verschillende beheervlakken binnen de gemeente Papendrecht. In bijlage 1 is een overzicht weergegeven van de locaties vallende onder de categorie 'kruidige begroeiingen'.

1.5 PLANNING, NOODZAAK EN WETTELIJK BELANG

De werkzaamheden uit tabel 1-1 vallen onder bestendig beheer doordat de handeling terugkerend en gericht is op behoud van de bestaande situatie. In tabel 1-1 staat weergegeven in welke periode de werkzaamheden doorgaans worden uitgevoerd.

Bestendig beheer is nodig om het openbare gemeentelijk groen te onderhouden en daarmee zorg te dragen voor veiligheid, natuurlijke waarden en de recreatieve functie ervan.

Figuur 1-1. Gebruik van het Werkprotocol en de bijbehorende documenten

Gemeentes dienen zich te houden aan het uitvoeren van wettelijke taken wat betreft onderhoud. In sommige uitzonderlijke gevallen is overtreding van de verboden in de Wet natuurbescherming (met mate) toegestaan (art. 3.3.4, art 3.8.5 en art. 3.10.2). Er moet hiervoor sprake zijn van één of meerdere in de wet genoemde belangen:

1. Volksgezondheid
2. Openbare veiligheid
3. Bescherming wilde flora en fauna

4. Dwingende redenen van groot openbaar belang (sociaal, economisch, wezenlijk gunstig effect voor milieu)

In deze uitzonderlijke gevallen kan een ontheffing of vrijstelling worden verleend door de provincie. Wanneer de directe openbare veiligheid niet in het geding is, dient er alvorens een overtreding wordt begaan contact te worden opgenomen met een ecooloog en met de provincie.

1.6 LEESWIJZER

In hoofdstuk 1 is de nut en noodzaak van het werkprotocol beschreven en bij welke beheerwerkzaamheden en hoe dit protocol te gebruiken. Hoofdstuk 2 gaat over de beschermde soorten waar de beheerwerkzaamheden een risico voor vormen. Ook gaat het kort in op de benodigde bevoegd- en bekwaamheden van uitvoerders. Hoofdstuk 3 bevat uitgebreide instructies van maatregelen die uitgevoerd dienen te worden bij aanwezigheid van bepaalde soorten(groepen) binnen de beheervlakken. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen algemeen en specifiek zorgvuldig handelen, en tussen het werken binnen of buiten beschermingszones en kwetsbare periodes. Hoofdstuk 4 bevat instructies met betrekking tot monitoring en vastlegging van en communicatie over soortgegevens. Daarna volgt een overzicht van bijbehorende documenten en geraadpleegde bronnen. In de bijlagen is een kaart te vinden van de beheervlakken, informatie over deskundigheid behorende bij specifieke rollen.

Tabel 1-1: werkzaamheden uitgevoerd bij Kruidige begroeiing binnen gemeente Papendrecht. De periode van uitvoering is afhankelijk van de aanwezige soorten. Er kunnen mogelijk afwijken optreden. Er dient altijd te worden gekeken welke werkperiode geldig is voor het werkgebied.

WERKZAAMHEDEN			
Werkzaamheden	Frequentie per jaar	Huidige periode van uitvoering	Geadviseerde periode van uitvoer
Bermen en taluds - maaien	1, 2 of 4	Vanaf week 37, +medio juni, +april en augustus	
Bloemrijk / natuurlijk gras – maaien en afvoeren			
Bouwland – beheersen onkruid			
Gazon / grasland - maaien			
Gazon / grasland – bemesten (bollen)			
Gazon / grasland – beheersen onkruid (rand) of kantensteken			
Gras- en kruidachtigen – maaien en afvoeren			
Gras- en kruidachtigen – bijmaaien objecten	maandelijks (8x)	maart t/m oktober	
Grasland agrarisch / overig – maaien en afvoeren			
Grasland agrarisch / overig – beheersen onkruid			
Invasieve exoten – bestrijden of beheersen			
Ruigte – maaien en afvoeren			
Ruw / ruig gras – maaien en afvoeren			
Rus / ruig gras – bijmaaien objecten			
Maaien zichthoecken en langs verhardingen	2	1 ^e maaironde april/mei en 2 ^e vanaf week 37	
Veldbezoek (quickscan) of voorlooppronde	n.t.b.	n.t.b.	
Zandvlakte – beheersen onkruid			

HOOFDSTUK 2:

SOORTEN EN RISICOANALYSE

2.1 VERWACHTE BESCHERMDE SOORTEN

De verspreiding en het voorkomen van de te verwachten beschermde soorten binnen de gemeentegrenzen is onderzocht door een combinatie van literatuuronderzoek via de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF), aangevuld met waarnemingen verzameld vanuit aanvullende onderzoeken en de bekende informatie over dispersievermogen van soorten. Daarnaast is er veldonderzoek uitgevoerd om het literatuuronderzoek aan te vullen en te controleren. De te verwachten beschermde soort(groep)en zijn samengevat in tabel 2-1.

In het 'Vooronderzoek beschermde soorten' (NLadviseurs, 2023) is weergegeven welke soorten voor kunnen komen in Papendrecht, het zogenaamde potentiële leefgebied. Voor enkele soorten is stedelijk gebied, op basis van habitateisen, uitgesloten als leefgebied.

Soorten zoals de boommarter zijn zeer mobiel, waardoor een relatief groot areaal aangewezen is als potentieel leefgebied. Naar verwachting zijn delen van deze

potentiële leefgebieden in de praktijk zelf echter ongeschikt. Een dusdanig gedetailleerde geschiktheid per soort is op basis van kaartmateriaal nauwelijks nauwkeurig te bepalen. Nieuwe gegevens over de verspreiding en het voorkomen van soorten binnen de gemeente kunnen worden meegenomen om de leefgebieden te actualiseren.

Het aanwijzen van potentiële leefgebieden brengen soortspecifieke maatregelen met zich mee voor die locaties. De geplande werkzaamheden op een locatie kunnen in strijd zijn met deze maatregelen. Wanneer de strijdige werkzaamheden toch noodzakelijk blijken, kan worden onderzocht of de soort daadwerkelijk voorkomt.

Het laten uitvoeren van soortgelijk ecologisch nader onderzoek naar de soort gebeurt conform vigerende protocollen en door een ecologisch deskundige.

Tabel 2-1. Beschermde soorten bij de beheervlakken te verwachten in categorie 'kruidige begroeiingen'.

TE VERWACHTEN BESCHERMDE SOORTEN	
Soort(groep)	Beschermingsregime Wet natuurbescherming
Vogels algemeen	Vogelrichtlijn 3.1
Akker- en weidevogels	Vogelrichtlijn 3.1
Vogels van ruigte en moeras	Vogelrichtlijn 3.1
Vleermuizen*	Habitatrichtlijn 3.5
Bever	Habitatrichtlijn 3.5
Boommarter	Andere soorten 3.10
Noordse woelmuis	Habitatrichtlijn 3.5
Amfibieën**	Habitatrichtlijn 3.5
Rivierrombout	Andere soorten 3.10

* *Baardvleermuis, gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis, laatvlieger, rosse vleermuis en ruige dwergvleermuis*

** *Heikikker, poelkikker, rugstreeppad.*

2.2 UITWERKING RISICOANALYSE

Per soort(groep) is een indeling gemaakt per activiteit waarbij per soort de aanwezige beschermde leefgebieden en/of verblijven en de bijbehorende verwachte risico's zijn weergegeven (tabel 2-2).

2.3 DESKUNDIGHEID

Deskundigheid rondom flora & fauna moet altijd aantoonbaar zijn. In bijlage 2 zijn de definities opgenomen van de minimale aantoonbare kennis die verwacht wordt bij de rollen benoemd in deze paragraaf, zoals beschreven in het bij de gedragscode bijbehorende handboek (Stadswerken, 2021). Voor dit werk geldt de volgende borging van deskundigheid:

- Werkvoorbereiding opdrachtnemer:
 - Werkprotocol is opgesteld door een ecologisch deskundige (zie bijlage 2)
 - Gecertificeerde werkvoorbereider, niveau 3 ruimtelijke ontwikkeling
- Uitvoering:
 - Ecologisch deskundige bij nader onderzoeken
 - Fauna-inspecteur bij controles voorafgaand aan de werkzaamheden
 - Uitvoerder, niveau 2 beheer

Tabel 2-2. Per werkzaamheid is aangegeven welk leefgebied, risico's en aanpak verwacht wordt per soort. Zie paragraaf 3.2 voor de specifieke aanpak en de categorieën.

SOORT	BESCHERMD LEEFGEBIED EN/OF VERBLIJF	RISICO'S	CATEGORIE	AANPAK
WERKZAAMHEID:	MAAIEN			
Vogels algemeen	Essentiële foerageergebieden	Verstoring of aantasting essentieel leefgebied	A & B	- Werkzaamheden buiten broedperiode uitvoeren - Beschermingszone vaststellen bij werken binnen broedseizoen
Akker- en weidevogels	Voortplantingslocaties (nesten), en essentieel foerageergebied	Doding, verstoring of vernietiging voortplantingslocaties (nesten) en essentieel foerageergebied	A, B & C	- Beschermingszone instellen, nesten markeren - Specifiek zorgvuldig handelen. - Niet werken wanneer er jongen zijn - Maximaal 50% maaien - Markeringen verwijderen na werkzaamheden
Vogels van ruigte en moeras	Voortplantingslocaties (nesten), en essentieel foerageergebied	Doding, verstoring of vernietiging voortplantingslocaties (nesten) en essentieel foerageergebied	A & B	- Beschermingszone vaststellen - Werkzaamheden buiten broedperiode uitvoeren - Gefaseerd maaien, tot maximaal 30%
Vleermuizen	Essentiële foerageergebieden	Aantasting essentiële foerageergebieden	D	- Specifiek zorgvuldig handelen - In actieve periode (mrt t/m okt) max. 50% maaien.
Bever	Burcht	Verstoring of beschadiging burchten	B	- Specifiek zorgvuldig handelen binnen beschermingszone, werken buiten kraamperiode (mei t/m aug)
Boommarter	Rust- en foerageergebied	Verstoring of aantasting essentieel leefgebied	B	- Specifiek zorgvuldig handelen bij kraamverblijf - Werkzaamheden uitvoeren buiten kraamperiode (mrt t/m aug)
Noordse woelmuis	Foerageer en overwinteringsgebied	Doding, verstoring of aantasting essentieel leefgebied	A & B	- Markering leefgebied door ecologisch deskundige - Specifiek zorgvuldig handelen - Werkzaamheden in sep of okt uitvoeren - Max 1x/jaar, gefaseerd maaien (stroken), max. 50%
Amfibieën	Foerageer en overwinteringsgebied	Doding of aantasting essentieel leefgebied	A, B & D	- Specifiek zorgvuldig handelen per soort - Gefaseerd maaien: gras max. 75%

SOORT	BESCHERMD LEEFGEBIED EN/OF VERBLIJF	RISICO'S	CATE- GORIE	AANPAK
Rivierrombout	Essentieel foerageergebied	Doding of aantasting essentieel leefgebied	B	- Maaien buiten libellenvliegtijd (mei t/m sep) - Min. maaihoogte is 10cm

HOOFDSTUK 3:

MAATREGELEN

3.1 ALGEMEEN ZORGVULDIG HANDELEN

Algemeen zorgvuldig handelen is van toepassing op alle werkzaamheden. Het geeft een invulling aan de algemene zorgplicht die geldt voor alle plant- en diersoorten. Maatregelen bestaan uit:

- Werken vanuit één richting zodat mobiele dieren kunnen vluchten
- Werken richting een natuurlijke locatie met dekking en schuilmogelijkheden
- Werkzaamheden vinden overdag plaats om (licht)verstoring te voorkomen
- Geluid en bewegingen worden tot een minimum beperkt
- Tijdens vogel / vleermuis voorlooprondes (veldcontrole voorafgaand aan de uitvoer van werkzaamheden) wordt ook gelet op andere beschermde soorten en wordt waar nodig het werk op aanwijzing van de ecologisch deskundige aangepast.
- Om het gebied aantrekkelijk te maken voor kleine marter (bunzing, hermelijn en wezel) worden tijdens

de kwetsbare periode, 15 maart t/m 1 september, elementen zoals takkenrillen, takkenhopen etc. zoveel mogelijk behouden

- Voor egels worden in de winterperiode (november t/m maart) waar mogelijk takken- en bladerhopen zoveel mogelijk gespaard.
- Met zware machines wordt zoveel mogelijk over verharding gereden om op de grond levende dieren te sparen.

3.2 SPECIFIEK ZORGVULDIG HANDELEN

Onder specifiek zorgvuldig handelen wordt het aangepast werken verstaan bij mogelijk voorkomen van een beschermde soort. De locaties van handelen zijn verder uitgewerkt in de verspreidingskaarten en de werkprotocol-tool. Per soort(groep) is in deze paragraaf uitgewerkt welke specifieke maatregelen genomen moeten worden om negatieve effecten zoveel mogelijk te voorkomen of te beperken. De maatregelen zijn ingedeeld in verschillende categorieën, op volgorde van prioriteit, A, B, C en D. Indien mogelijk worden werkzaamheden

uitgevoerd volgens de maatregelen bij A. Alleen wanneer dat niet mogelijk is wordt er gewerkt volgens B, daarna pas C. Categorie A, B en C voorzien in het voorkomen van een overtreding van de Wet natuurbescherming. Bij categorie D is er sprake van beperkt overtreden van de Wet natuurbescherming en mag deze alleen toegepast worden wanneer er sprake is van wettelijk belang, bijvoorbeeld wanneer veiligheid in het geding komt.

A - BUITEN DE BESCHERMINGZONE

Markeren van een beschermingszone op basis van de essentiële onderdelen van het leefgebied van de soort, de verstoring-gevoeligheid van de soort en de invloed van de uit te voeren werkzaamheden. Alleen werken buiten deze zone en voorkomen negatieve effecten binnen deze zone.

B - BINNEN BESCHERMINGZONE & BUITEN KWETSBARE PERIDOE

Binnen de beschermingszone buiten de kwetsbare periode van de soort werken. Geen aantasting van essentiële onderdelen van het leefgebied en voorkomen van verstoring door het treffen van maatregelen.

C - BINNEN BESCHERMINGSZONE & BINNEN KWETSBARE PERIODE

Binnen de beschermingszone binnen de kwetsbare periode van de soort werken. Voorkomen van aantasting essentiële onderdelen van het leefgebied en verstoren door het treffen van maatregelen.

D - BINNEN BESCHERMINGSZONE, BINNEN KWETSBARE PERIODE & AANTASTING ESSENTIEEL LEEFGEBIED

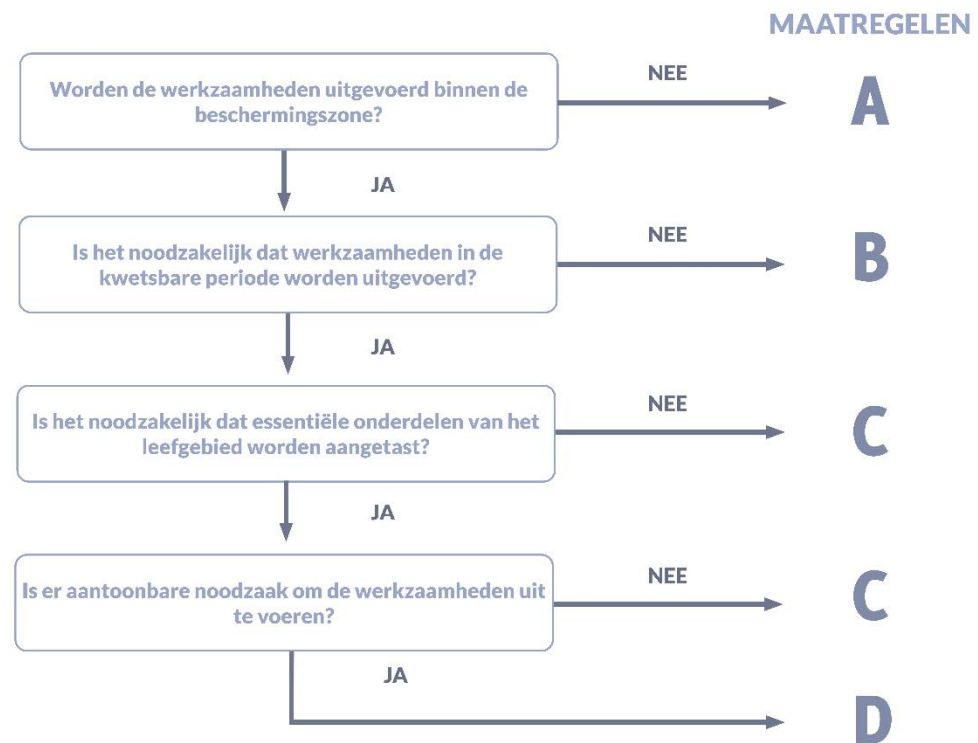
Binnen de beschermingszone werken met een geringe (tijdelijke) aantasting van essentiële onderdelen van het leefgebied. Het werk faseren waarbij een deel van het essentiële leefgebied tijdelijk niet beschikbaar is. Er worden maatregelen getroffen om negatieve effecten zoveel mogelijk te beperken. In de laatste plaats kunnen essentiële delen van het leefgebied opgeheven worden indien er (tijdelijke) alternatieven beschikbaar zijn en duurzame alternatieven op termijn beschikbaar komen.

Werken binnen categorie D dient te worden gezien als een laatste redmiddel en mag

alleen gebruikt worden wanneer categorie A t/m C niet mogelijk zijn. Categorie D betreft een (tijdelijke) overtreding van de Wet natuurbescherming en is alleen toegestaan bij het werken met deze gedragscode.

Het is noodzakelijk om de werkwijze van de beheermaatregelen binnen deze categorie te documenteren in een Ecologisch logboek. Hierin dient te worden vermeld:

- Op welke manier er gewerkt is binnen cat. D
- Waarom werkzaamheden binnen cat. A t/m C niet mogelijk waren
- Wanneer er gewerkt is binnen deze cat. D
- Op welke manier er rekening is gehouden met de soort

3.2.1 VOGELS ALGEMEEN

Bij kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein gaat het om nestgelegenheid van groundbroeders en vogels die laag in de vegetatie broeden: zoals akker- en weidevogels. In stedelijke omgeving zijn dit soorten als graspieper en roodborsttapuit. Daarnaast biedt kruidige begroeiing foerageergebied voor een groot aantal soorten door de aanwezigheid van muizen, zaden en insecten.

In het geval van aanwezige nesten van algemene vogels kunnen werkzaamheden op de volgens manieren worden uitgevoerd:

A - BUITEN DE BESCHERMINGZONE

In gebruik zijnde nesten van vogels worden gemarkeerd en rondom het nest wordt een beschermingszone ingesteld. De grootte van de zone is soortspecifiek en beslaat het nest, rustplaatsen en essentieel foerageergebied. Deze zone wordt in overleg met of door een deskundige bepaald.

Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd binnen deze zone. Bij

werkzaamheden in de omgeving hiervan dient verstoring te worden voorkomen door het aanbrengen van een beschermingszone op basis van verstoringvrije afstand. Verstoring kan deels worden voorkomen door het afschermen van licht, beweging of geluid.

B - BINNEN BESCHERMINGZONE & BUITEN KWETSBAAR PERIODE

Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode. Deze periode is globaal voor de meeste soorten van kruidige begroeiing maart tot en met juli.

3.2.2 WEIDE- EN AKKERVOGELS

Naast de maatregelen die gelden voor alle vogels in het algemeen, gelden er voor weide- en akkervogels (Bijlage 3) aanvullende maatregelen.

C - BINNEN BESCHERMINGSZONE & BINNEN KWETSBAAR PERIODE

Binnen akker- en weidevogelgebied wordt binnen het broedseizoen (indicatief van maart t/m augustus) eerst een broedvogelcontrole uitgevoerd door een

ecologisch deskundig persoon. Tussen de broedvogelcontrole en de werkzaamheden mag niet meer dan een week de tijd zitten. De ecologisch deskundige of fauna-inspecteur markeert de nesten, wijst een gepaste beschermingszone aan. Deze zone is afhankelijk van de soort, de werkzaamheden en de locatie. Hierin wordt verstoring door licht, beweging en geluid meegenomen. De uitgekomen jongen verlaten het nest, maar foerageren de eerste paar dagen nog in de omgeving. Maaien wordt niet uitgevoerd wanneer er jongen aanwezig zijn die nog niet kunnen vliegen. Om te zorgen voor voldoende voedselaanbod wordt maximaal 50% binnen weide- en akkervogelgebied gemaaid per jaar. Dit kan door gefaseerd te maaien of door sinus-beheer toe te passen. Markeringen van nesten worden na de werkzaamheden direct verwijderd.

3.2.3 VOGELS VAN RUIGTE EN MOERAS

In ruigte- en moerasvegetaties vinden veel vogelsoorten (Bijlage 3) geschikt leefgebied. Ze maken nesten op de grond of in het riet en foerageren in de kruidrijke vegetaties. Het gaat hier om vogelsoorten zoals de

kleine karekiet, rietzanger en grasmus. In de gemeente zijn er vegetaties aanwezig die leefgebied bieden voor deze vogelsoorten. Naast de maatregelen die gelden voor alle vogels in het algemeen, gelden er voor vogels van ruigte en moeras aanvullende maatregelen.

B - BINNEN BESCHERMINGZONE & BUITEN KWETSBARE PERIDOE

Maaien van riet en ruigte waarin sprake is van essentieel leefgebied van vogels dient ruimtelijk gefaseerd te worden uitgevoerd, buiten de soortspecifieke broedperiode(n). Per jaar wordt maximaal 30% gemaaid, waarbij er meerjarig riet en ruigte aanwezig blijft dat eens in de 3 à 4 jaar wordt gemaaid. Dit percentage geldt zowel voor land- als waterriet.

3.2.4 VLEERMUIZEN

Kruidige begroeiingen worden door vleermuizen gebruikt als foerageergebied. Boven kruidachtige planten zijn veel insecten te vinden welke door vleermuizen worden gegeten. Kruidige begroeiingen maken onderdeel uit van het functioneel leefgebied van vleermuizen.

Voor kruidige begroeiing dat is aangewezen als potentieel leefgebied voor vleermuizen kan gewerkt worden op de volgende manier:

D - BINNEN BESCHERMINGSZONE, BINNEN KWETSBARE PERIODE & AANTASTING ESSENTIEEL LEEFGEBIED

Bij het maaien van kruidige begroeiing wordt er rekening gehouden met de foerageerfunctie. Wanneer er wordt gemaaid binnen de actieve periode (april t/m oktober), wordt er per maaibeurt minimaal 50% van het oppervlak aan vegetatie gespaard. Dit kan door gefaseerd te maaien of door sinus-beheer toe te passen. Het behoud van verschillende soorten vegetaties heeft hier de sterke voorkeur, aangezien dit een diversiteit in habitat en aanbod van insecten teweegbrengt.

3.2.5 BEVER

Kruidige begroeiingen vormen onderdeel van het leefgebied van kleine zoogdieren en grote zoogdieren zoals de bever. In Papendrecht zijn kruidige vegetaties te vinden, die gebruikt worden door de bever.

Kleine karekiet

Binnen gebieden die zijn aangemerkt als (potentieel) geschikt voor de bever kunnen werkzaamheden op de volgende manieren worden uitgevoerd:

B - BINNEN BESCHERMINGZONE & BUITEN KWETSBARE PERIDOE

Indien werkzaamheden in de buurt plaatsvinden van een beverburcht of hol, dienen de werkzaamheden te worden uitgevoerd buiten de kraamperiode. De kraamperiode van de bever is van mei tot en met augustus. Binnen de beschermingszone wordt niet met machines gewerkt. In leefgebied van deze soort dient voldoende dekking aanwezig te blijven.

3.2.6 BOOMMARTER

Kruidige (oever)begroeiingen vormen onderdeel het leefgebied van kleine zoogdieren waaronder de boomarter. In lage begroeiing kan de boomarter prooidieren vinden zoals konijnen of jonge vogels. Ook kan de begroeiing dienen als schuilplaats of als corridor tussen verschillende onderdelen van het leefgebied.

B - BINNEN BESCHERMINGZONE & BUITEN KWETSBARE PERIDOE

Bij aanwezigheid van een kraamverblijf in een nabijgelegen boom, dient er een beschermingszone te worden ingesteld. Werkzaamheden die binnen deze beschermingszone vallen dienen te worden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode. De kwetsbare periode betreft de kraamperiode van half maart tot en met augustus. In het leefgebied van boomarter dient voldoende structuur en dekking aanwezig te blijven door delen niet te maaien. Dit kan door gefaseerd te maaien of door sinus-beheer toe te passen.

3.2.7 NOORDSE WOELMUIS

Kruidige begroeiingen vormen onderdeel van het leefgebied van kleine zoogdieren zoals (woel)muizen. De beschermde noordse woelmuis graaft holen en gangen in de grond onder begroeiing. De begroeiing is tevens het foerageergebied, waarbij het menu bestaat uit zaden en plantenresten. De noordse woelmuis komt vooral voor in drassige graslanden of moerassen en kan ook nesten maken onder riethopen.

Binnen gebieden die als potentieel geschikt leefgebied zijn kan worden gewerkt op de volgende manieren:

A - BUITEN DE BESCHERMINGZONE

Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in leefgebied van de noordse woelmuis. De leefgebieden worden gemarkeerd door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige.

B - BINNEN BESCHERMINGZONE & BUITEN KWETSBARE PERIDOE

Werkzaamheden worden uitgevoerd in de minst kwetsbare periode, na de voortplanting en voor de winterrust, in de maanden september en oktober. Wanneer in de winter het voorkomen van noordse woelmuis kan worden uitgesloten omdat het perceel te nat is, mogen werkzaamheden ook in de winterperiode worden uitgevoerd. Dit wordt bepaald door een ecologisch deskundige.

Kruidige begroeiingen in het leefgebied van deze soorten worden maximaal eenmaal per jaar gemaaid, waarbij minimaal 50% van het

leefgebied in stroken of vlakken behouden blijft. Dit kan bijvoorbeeld door stroken van minimaal 5m breed te maaien. Maaibalk wordt ingesteld op minimaal 10cm hoogte. Er wordt niet gewerkt met een klepelmaaier.

3.2.8 AMFIBIEËN

Voor amfibieën zoals heikikker, poelkikker en rugstreeppad is met name kruidige begroeiingen rondom voortplantingswater van belang. Het biedt beschutting tijdens het zonnen of foerageren. Ook biedt de begroeiing kansen om te overwinteren, onder de grond, tussen de vegetatie, of onder hopen met organisch materiaal. De poelkikker heeft een voorkeur voor losgrondige bodems nabij ondiep water, bij voorkeur vegetatieloos (bijvoorbeeld vlak na het schonen). Afhankelijk van de soort, het landschap en beschikbaar habitat kunnen amfibieën ook op grotere afstand van het water voorkomen.

Terrestrisch habitat bevindt zich doorgaans tot 300 meter (heikikker), 200 meter (poelkikker) en 500 meter (rugstreeppad) van een voortplantingspoel. Deze afstand

Tabel 3-1. Kwetsbare perioden van de heikikker, poelkikker en rugstreeppad.

SOORT	VOORTPLANTING	OVERWINTERING	UITVOERING VAN ACTIVITEITEN OP HET LANDEEL
Heikikker	Medio februari t/m medio mei	November t/m maart	15 augustus t/m september
Poelkikker	Half maart t/m juli	Oktober t/m april	Mei t/m september
Rugstreeppad	Half april t/m september	November t/m maart	15 april t/m mei, en 15 september t/m oktober

kan voor de heikikker oplopen tot 1200 meter afhankelijk van het type landschap. De kamsalamander blijft binnen enkele honderden meters van het voortplantingswater. Het terrestrisch habitat van de kamsalamander moet zonder barrières te bereiken zijn.

Binnen gebieden die als (geschikt) leefgebied zijn aangemerkt kan worden gewerkt op de volgende manieren:

A - BUITEN DE BESCHERMINGZONE

Het essentieel terrestrisch habitat, aangewezen door een ecologisch deskundige of fauna inspecteur, wordt gemarkeerd. Er vinden geen

werkzaamheden plaats binnen deze beschermingszone.

B - BINNEN BESCHERMINGZONE & BUITEN KWETSBARE PERIDOE

Werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd buiten de actieve landperiode van de soort. De werkperiode is per soort te zien in de laatste kolom in Tabel 3-1. In essentieel leefgebied wordt gefaseerd gewerkt. Hierbij blijft minimaal 25% van de vegetatie behouden. Dit kan tevens door met sinus-beheer te werken. Tijdens de werkzaamheden is het van groot belang dat overwinteringslocaties (plekken met pollen, hopen, hopen, stronken en takkenrillen) behouden blijven. Voor de rugstreeppad is

het ook van belang dat de bodem niet wordt verstoord omdat hij zich daarin ingraaft. Het beheer dient er verder op gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen.

D - BINNEN BESCHERMINGSZONE, BINNEN KWETSBARE PERIODE & AANTASTING ESSENTIEEL LEEFGEBIED

Wanneer werkzaamheden vanwege een aantoonbare noodzaak in essentieel leefgebied in de actieve periode moeten worden uitgevoerd, wordt er gefaseerd gewerkt. Aanwezige voortplantingsplaatsen worden gemarkeerd en mogen niet bewerkt worden. Er mag maximaal 50% per jaar gemaaid worden. Als uitgangspunten geldt het behouden van structuurvariatie (dichte begroeiing met schuilplaatsen en open/kale plekken voor zonnen), en het maaien met een minimale maaihoogte van 10 cm.

3.2.9 RIVIERROMBOUT

Libellen gebruiken kruidige begroeiingen langs oevers voor beschutting en als foerageergebied. Ook kan kruidige

begroeiing een geschikte uitsluipplaats zijn voor rivierrombout.

Op plekken die zijn aangewezen als geschikt habitat van deze beschermde soort kan gewerkt worden op de volgende manieren:

B- BINNEN BESCHERMINGZONE & BUITEN KWETSBARE PERIODE

Geschikte oevers en wateren krijgen een buffer van 50 meter voor deze soort. Maaiwerkzaamheden worden uitgevoerd buiten de vliegtijd en uitsluiptijd van de rivierrombout. Deze periode loopt van mei tot en met september. Bij het maaien een minimale maaihoogte van 10 cm aanhouden.

Rivierrombout

HOOFDSTUK 4:

VASTLEGGING EN COMMUNICATIE

4.1 VERZAMELEN EN UITWISSELEN GEGEVENS

- Voor het periodiek bijhouden van de soortgegevens wordt een plan opgesteld om de informatie actueel te houden. Geadviseerd wordt om ieder jaar in januari de nieuwe gegevens op te halen vanuit de NDFF. Afhankelijk van de soort is het periodiek actualiseren elke 1 tot 3 jaar voldoende.
- De nesten, burchten of verblijfplaatsen die zijn aangetroffen worden na elke ronde richting de opdrachtgever gecommuniceerd en vastgelegd in bijvoorbeeld een GIS-kaart en in de maatregelenkaarten verwerkt.

4.2 COMMUNICATIE EN VASTLEGGING

Tijdens de volgende momenten wordt minimaal gewezen op het werkprotocol en de te ondernemen stappen:

- Startoverleg
- Bouwvergadering
- Oplevering (evaluatie)

Omtrent het vastleggen en borgen van soortgegevens worden de volgende afspraken gemaakt tussen opdrachtgever en aannemer:

- tijdens calamiteiten, bijvoorbeeld een onvoorziene situatie die direct actie vereist vanwege veiligheid, kan de gedragscode mogelijk niet worden gevolgd. Er wordt met een ecologisch deskundige overlegd wat de beste optie is.
- bij de opdrachtgever wordt één of meerdere contactpersonen aangewezen die uiteindelijk verantwoordelijk zijn voor het kenbaar maken en de uitvoer van het werkprotocol, verzamelen van de soortinformatie en inzetten van bevoegde personen.
- opstellen van een kort samenvattende werkinstructie per contract
- opnemen van afwijkingen en documenteren van de uitgevoerde handelingen in een logboek
- aanwezigheid van de gedragscode, het ecologisch werkprotocol en de werkinstructie op de werklocatie

4.3 ONDERTEKENING

Overdracht opdrachtgever

Dit ecologisch werkprotocol is aan de opdrachtgever overgedragen:

Namens opdrachtgever	
Handtekening werkvoorbereider	
Plaats	
Datum	

Instructie medewerkers

De instructie over dit ecologisch werkprotocol heeft plaatsgevonden:

Aan wie	Wanneer (datum)	Door wie
		(uitvoerder)
		(uitvoerder)

BIJBEHORENDE DOCUMENTEN

NLadviseurs, 2023. Vooronderzoek Beschermde soorten Gedragscode Drechtsteden. Projectnummer: 337.01.23

NLadviseurs, 2023. Werkprotocol-tool Papendrecht. Projectnummer: 337.01.23

NLadviseurs, 2023. Potentiële leefgebiedenkaart Papendrecht. Projectnummer: 337.01.23

NLadviseurs, 2023. Werkinstructie Papendrecht. Projectnummer: 337.01.23

NLadviseurs, 2023. Gebruikershandleiding Werkprotocol-tool. Projectnummer: 337.01.23

LITERATUUR

Bij12, 2021. Kennisdocument bever Castor fiber Versie 1.0 juli 2017. Bij12 Utrecht.

Bij12, 2021. Kennisdocument grote modderkruiper Misgurnus fossilis Versie 2.0 oktober 2021. Bij12 Utrecht.

Bij12, 2017. Kennisdocument Heikikker Rana arvalis Versie 1.0 juli 2017. Bij12 Utrecht.

Bij12, 2017. Kennisdocument poelkikker Rana lessonae Versie 1.0 juli 2017. Bij12 Utrecht.

Bij12, 2017). Kennisdocument watervleermuis Myotis daubentonii Versie 1.0 juli 2017. Bij12 Utrecht.

Van den Broek, A.J.M. 2015. Natura 2000-beheerplan bijzondere natuurwaarden Boezems Kinderdijk. Beheerperiode 2014 – 2019. Bij12 Utrecht & Royal Has Koning/DHV

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. z.d.. Indicatieve lijst jaarrond beschermde vogelnesten. rvo.nl. Geraadpleegd op 13 juli 2023

Sprong, R., et al. 2020. Handboek soortbescherming. Handleiding zorgvuldig handelen. Koninklijke Vereniging Stadswerk Nederland.

Bos, G.; van 't Bosch, J; van Grunsven, R. 2022. Rivierrombout, Stylurus flavipes: beschrijving van relevante aspecten van ecologie en voorlopige inschatting van de effecten van werkzaamheden op deze soort. De vlinderstichting & EIS Kenniscentrum.

GERAADPLEEGDE WEBSITES

<https://ndff-ecogrid.nl/uitvoerportaal/> (geraadpleegd 1 augustus 2023)

www.ravon.nl

www.sovon.nl

www.verspreidingsatlas.nl

www.vlinderstichting.nl

www.vogelbescherming.nl

www.zoogdiervereniging.nl

www.bij12.nl

BIJLAGEN

BIJLAGE 1. BEHEERVLAKKEN KRUIDIGE BEGROEIING

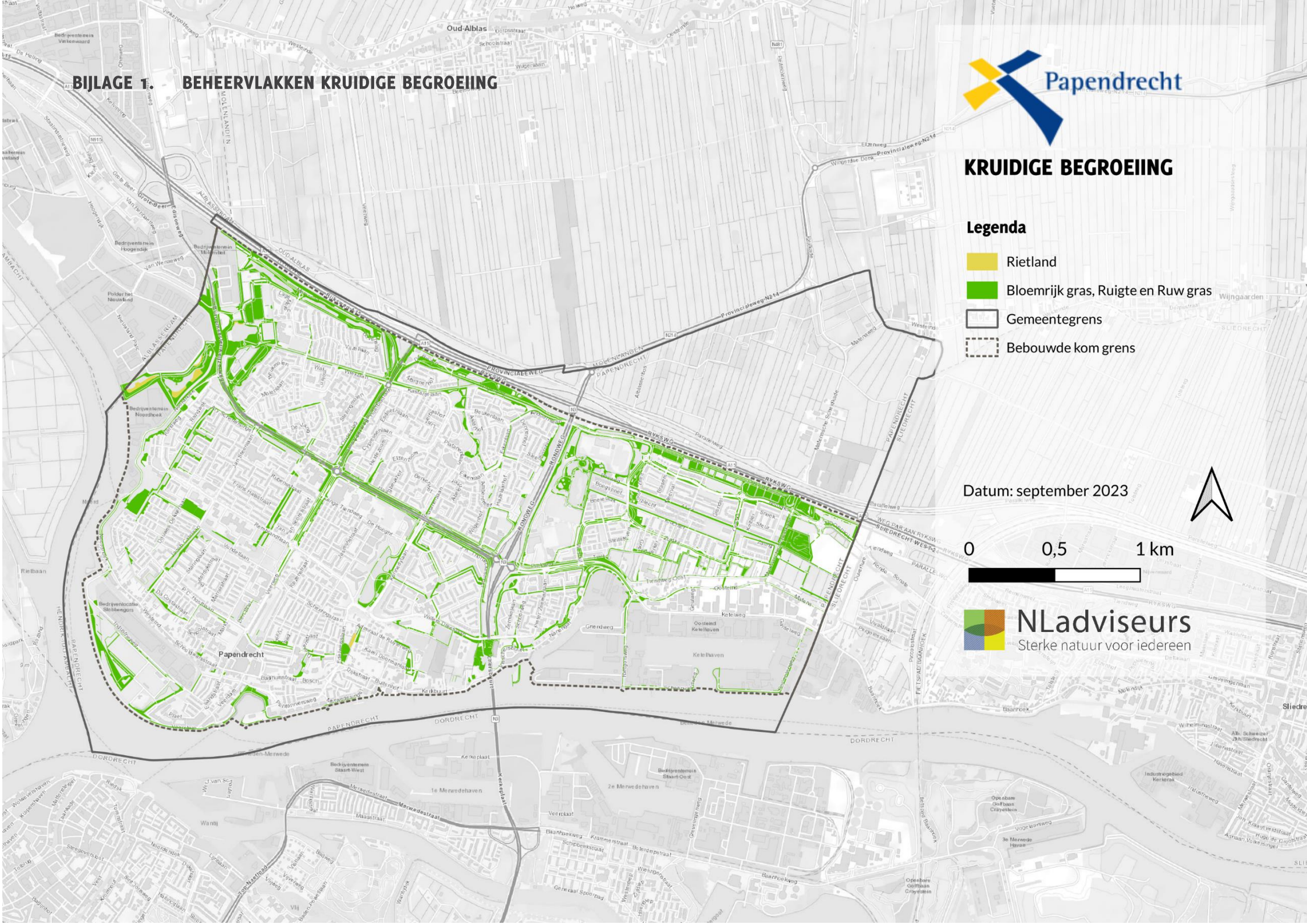
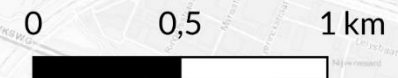

KRUIDIGE BEGROEIING

Legenda

- Rietland
- Bloemrijk gras, Ruigte en Ruw gras
- Gemeentegrens
- Bebouwde kom grens

Datum: september 2023

BIJLAGE 2. DEFINITIES VAN DESKUNDIGHEID

In deze bijlage staat omschreven welke eisen gelden omtrent ecologische kennis en kunde per functie in het handboek van stadswerk is aangegeven (Sprong et al, 2020).

ECOLOGISCH DESKUNDIGE

Zoals beschreven door RVO:

“Onder een ecologisch deskundige verstaat RVO iemand die ecologisch advies geeft of werkzaamheden begeleidt op het gebied van habitats en soorten. Deze persoon heeft schriftelijk aantoonbare ervaring en specifieke ecologische kennis. Van belang hierbij is dat de ecologisch deskundige voldoende kennis en jarenlange ervaring heeft opgebouwd om ecologisch onderzoek te kunnen doen. Hierbij wordt hij/zij geacht de functionaliteit van leefgebieden van beschermde soorten te (her-) kennen, kennis te hebben van de algemeen erkende onderzoeksmethode, toe te zien op een juiste uitwerking van ecologische werkprotocollen en indien nodig specifiek te nemen maatregelen te begeleiden. Het kan ook zijn dat hij wordt ingeschakeld om toe te zien op de werkzaamheden.”

Het voorliggende werkprotocol is opgesteld door ecologisch deskundigen:

Lysanne Jackson is door een opleiding MSc bos- en natuurbeheer aan Wageningen University and Research centre gespecialiseerd in ecologie. Ook is zij inmiddels al twee jaar werkzaam bij de afdeling biodiversiteit en natuurontwikkeling. Naast het uitvoeren en rapporteren van beleidsteksten in het kader van natuurwetgeving verzorgt zij het opstellen van beheerplannen en onderzoeken op het vlak van ecologie en beleid. Pieter van Velden, ecooloog bij NLadviseurs is door opleiding, Bos- en natuurbeheer MBO niveau 4 en als huidige deeltijd student Bos- en natuurbeheer HBO, werkervaring en vrijwilligerswerk gekwalificeerd als ecologisch deskundige. Zijn specialisme ligt op het raakvlak van praktijkgericht onderzoek naar ecosystemen en soorten en advies over beheer en inrichting.

De voorliggende rapportage is gecontroleerd door Wesley van Zadelhoff, teamleider ecologie bij NLadviseurs. Hij is door opleiding, werkervaring, zelfstudie en vrijwilligerswerk gekwalificeerd als ‘ecologisch deskundige’ voor de door hem uitgevoerde werkzaamheden en beoordelingen. Hij heeft tijdens de minor Ecologisch advies, gevolgd aan de Aeres Hogeschool Almere, kennis en kunde bewezen over deze beroepspraktijk. Tevens is hij werkzaam als docent ecologie bij een landelijk bekend opleidingsinstituut met als zwaartepunt de thema’s: bos-, natuur- en landschapsbeheer, dierecologie, ecologie, inventariseren en monitoren van flora & fauna en natuurwetgeving.

FLORA- EN FAUNACONTROLEUR

De flora- en faunacontroleur is kundig in het lokaliseren van rust- en voortplantingsplaatsen van de desbetreffende soorten. In het kader van dit werkprotocol gaat het om uitvoeren van inventarisatie van:

- Vogelnesten, zowel van algemene soorten als roofvogels en uilen

- Eekhoornnesten
- Boommarter nesten
- Mogelijkheden voor verblijven van vleermuizen bij bomen

Hierbij is het belangrijk dat de inspecteur:

- Van de bovenstaande beschermde soorten de rust- of voortplantingsplaatsen kan herkennen op basis van geluid, visueel waarnemen en/of sporen (uitwerpselen etc.)
- Kan het type en het gebruik van de rust- of voortplantingsplaats vaststellen en aan een soort koppelen
- De gegevens op de juiste manier kan registreren
- Gebruik maakt van gestandaardiseerde inventarisatie en hiervan op de hoogte is (kennisdocumenten, vigerende protocollen etc.)

SPECIALIST

Een specialist heeft sterke kennis van één of meer relevante (beschermde) soorten. Kenmerken van een specialist zijn:

- Minimaal vijf jaar actief in het onderzoeken van de desbetreffende soort(groep)
- Aantoonbare kennis op het vlak van populatiedynamica en beschikt over dergelijke toegepaste kennis aangaande de soort(groep)
- Houdt zijn kennis actueel en op niveau door (inter-)nationale kennis op te doen door o.a. vakliteratuur
- Kan de staat van instandhouding bepalen en de ontwikkeling van de populatie bepalen en onderbouwen
- Kan de omvang van een populatie in beeld brengen en verbanden leggen tussen verschillende groeiplaatsen, rust- en voortplantingsplaatsen

WERKVOORBEREIDER

- Heeft kennis van natuurwetgeving, beleid in het kader van ruimtelijke ontwikkeling
- Heeft kennis van te gebruiken instrumenten zoals de gedragscode, ontheffingen, vrijstellingen etc.
- Kan bepalingen van de Wet natuurbescherming vertalen naar een ontwerp of plan en contractspecificaties (bv programma van eisen)
- Heeft de kennis ecologische inventarisatie te interpreteren
- Heeft kennis over beschermde flora en fauna in het kader van zorgvuldig handelen conform de gedragscode
- Heeft inzicht in relaties tussen de samenstelling van een terrein en mogelijk aanwezige vaste rust- en voortplantingsplaatsen van beschermde soorten

PROJECTLEIDER

- Heeft de kennis om de soortbescherming zoals beschreven in dit werkprotocol te vertalen naar een contract of werkinstructie

- Heeft kennis van beschermende maatregelen en zorgvuldig handelen
- Heeft kennis over beschermde flora en fauna in het kader van zorgvuldig handelen conform de gedragscode

UITVOERDER

- Kan de groeiplaatsen of voortplantings- en rustplaatsen van beschermde soorten in het kader genoemd in dit werkprotocol herkennen
- Kan risicomanagement uitvoeren en aansturen
- Kan toetsen of er volgens het voorliggende werkprotocol wordt gewerkt (zorgvuldig wordt gehandeld)
- Kan relevante gegevens registreren en terugkoppelen

VOORMAN OF MEDEWERKER

- Weet de groeiplaatsen, rust- en/of voortplantingsplaatsen van beschermde soorten te herkennen
- Weet hoe hij of zij zorgvuldig moet handelen op basis van werkinstructies die zijn opgesteld vanuit dit werkprotocol
- Kan relevante informatie terugkoppelen richting de uitvoerder

BIJLAGE 3. SOORTEN DIE VALLEN IN DE CATEGORIE “AKKER- EN WEIDEVOGELS” EN “VOGELS VAN RUIGTE EN MOERAS”

AKKER- EN WEIDEVOGELS	VOGELS VAN RUIGTE EN MOERAS
scholekster	grauwe gans
kievit	fazant
kleine plevier	cetti's zanger
wulp	rietzanger
grutto	Kleine karekiet
tureluur	bosrietzanger
veldleeuwerik	rietgors
grauwe gans	Tjiftjaf
fazant	Fitis
gele kwikstaart	Sprinkhaanzanger
witte kwikstaart	grasmus
graspieper	roodborsttapuit
	graspieper

NLadviseurs
Sterke natuur voor iedereen